

УДК 316.42:330.33.01

Практики корпоративної соціальної відповідальності в контексті стійкого місцевого розвитку

Лисенко С.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту Індустріального інституту
Донецького національного технічного університету

Турчин С.С.

студент
Індустріального інституту
Донецького національного технічного університету

У статті узагальнено підходи до розуміння поняття корпоративної соціальної відповідальності, виокремлено такий аспект соціальної відповідальності, як участь у житті громад та їхній розвиток, а також проаналізовано практики соціальної відповідальності на прикладі організацій міста Покровська Донецької області.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, практики соціальної відповідальності, корпоративне волонтерство.

Лысенко С.Н., Турчин С.С. ПРАКТИКИ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО МЕСТНОГО РАЗВИТИЯ

В статье обобщены подходы к толкованию понятия корпоративной социальной ответственности, выделен такой аспект социальной ответственности, как участие в жизни сообществ и их развитие, а также проанализированы практики социальной ответственности на примере организаций города Покровска Донецкой области.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, практики социальной ответственности, корпоративное волонтерство.

Lysenko S.M., Turchyn S.S. THE CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PRACTICES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE LOCAL DEVELOPMENT

In the article the basic approaches to understanding of concept "corporate social responsibility" are generalized. We selected such aspect of social responsibility as participation in communities life and its development, analyzed practices of social responsibility activities of the organizations of Pokrovsk city, Donetsk region.

Keywords: corporate social responsibility, social responsibility activities, corporate volunteering.

Постановка проблеми. Сучасний досвід розвитку багатьох країн свідчить про те, що від успішності формування та ефективності системи партнерських стосунків приватного підприємництва, влади, громадянського суспільства в соціальній сфері значною мірою залежить рівень і якість життя населення та соціальна стабільність. Таке партнерство передбачає, що взаємодія різних суб'єктів суспільного життя має вестися в соціально відповідальний спосіб. Найбільш відомою є практика соціальної відповідальності підприємницьких структур, яка бере свій початок у 1950-х роках з укріпленням корпоративного сектору економіки в Північній Америці та Західній Європі. Для України ця проблема отримала новий імпульс останніми роками, коли після Революції Гідності відбулися безпрецедентні зрушення у розвитку громадянського суспільства. Ці процеси знайшли

своє відображення в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленій Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [1].

Зміни у свідомості та видах активності українців вимагають, з одного боку, розширення обізнаності громадськості щодо практик соціальної відповідальності, а з іншого боку, потребують осмислення самого цього феномену. Це має сприяти формуванню такої міжсекторальної взаємодії, за якої поняття економічної ефективності та соціальної користі не є взаємовиключними, а навпаки, доповнюють одне одного і дають синергетичний ефект.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом спостерігається зростання кількості аналітичних публікацій, у яких висвітлюються раціональні економічні підстави соціально відповідального бізнесу

в теоретико-методологічному аспекті. Теоретичні засади соціальної відповідальності людини як відображення її органічного зв'язку із суспільством і природою, поєднання в ній біологічної, соціальної та духовної основ досліджуються в [2], де значну увагу приділено також теорії та практиці соціальної відповідальності бізнесу, держави й інститутів громадянського суспільства.

Революція Гідності та війна на сході України актуалізували та поставили на порядок денний публічної академічної дискусії проблему міжсекторальної взаємодії влади, бізнесу, громадян. Результати формування нової концепції соціальної відповідальності викладено в [3]. Комплексний підхід вирізняє дослідження [4], в якому розкрито сутність корпоративної соціальної відповідальності з позиції інтересів бізнесу, влади, суспільства, показано особливості її вияву за українських умов, викладено комплексний аналіз проблем соціальної політики бізнесу.

Окремі грані загальної проблеми соціальної відповідальності, зокрема питання теорії і методології обліку, а також ролі вітчизняних і міжнародних нормативних документів у становленні соціальної відповідальності бізнесу в Україні, висвітлено в [5]. У [6] сформовано загальні положення щодо нормативних документів у сфері системи управління соціальною відповідальністю та розроблено проект національного стандарту «Системи управління соціальною відповідальністю». Вимоги та настанови щодо впровадження та застосування» на основі міжнародного стандарту ISO 26000.

У багатьох роботах науковці представляють результати опитувань ключових суб'єктів відносин між суспільством, бізнесом і державою та надають нову інформацію про закордонний досвід і осмислення соціально відповідальної підприємницької діяльності. Так, у [7], [8] та ін. вказується на переваги впровадження в діяльність організації соціальної відповідальності та об'єкти її впливу в Словаччині, Польщі, інших країнах ЄС.

Досвід європейських країн є корисним для розроблення механізмів державного регулювання соціальної відповідальності бізнесу та формування відповідної регіональної політики. Зокрема, в [9] розглянуто фонди громад як інструмент реалізації соціальної відповідальності бізнесу на місцевому рівні, який урівноважує та збалансовує інтереси бізнесу, громадськості та органів публічної влади.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із наяв-

ністю досліджень теоретичного і практичного характеру, заснованих на неоінституціональній методології, залишаються недостатньо висвітленими деякі аспекти соціальної відповідальності і міжсекторальної взаємодії, які актуалізуються в умовах сучасної війни України за свою незалежність та ідентичність.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Отже, завданнями цього дослідження є узагальнення підходів до розуміння поняття соціальної відповідальності, виокремлення такого специфічного його складника, як участь у житті спільнот та їхньому розвитку, а також аналіз практик соціальної відповідальності, які сприяють сталому регіональному розвитку, на прикладі організацій міста Покровська Донецької області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід визнати, що одностайного розуміння поняття «соціальна відповідальність бізнесу (СВБ)» та синонімічного йому поняття «корпоративна соціальна відповідальність (КСВ)» не існує через багатогранний, динамічний та міждисциплінарний характер цього явища. На наш погляд, на теперішньому етапі розвитку України це і не потрібно, набагато важливішою є сама рефлексія щодо соціальної відповідальності як значущої частини функціонування суспільства. Чим більше суб'єктів долучається до соціально відповідального провадження своєї діяльності, тим більше дискутується концепцій, практик, стратегій КСВ.

Для досягнення мети дослідження ми будемо спиратися на широке трактування поняття соціальної корпоративної відповідальності як відповідальності перед суспільством, розуміючи слово «корпорація» в його первісному значенні як одне ціле, спільноту. Ми визначаємо соціальну відповідальність як філософію поведінки і концепцію побудови певними спільнотами своєї діяльності на принципах стійкого соціального розвитку. Існування безпосереднього взаємозв'язку моральності суспільства та рівня його економічного розвитку, яке переконливо обґрунтував ще М. Вебер [10], особливо яскраво проявляється, якщо розглядати соціальну відповідальність бізнесу як істотну рису сучасної ділової активності, на яку суттєво впливають такі фактори, як специфічні соціальні норми, національні й історичні традиції, що переважають у конкретному суспільстві.

Ціннісні орієнтири, що задекларовано як мету розвитку України в Стратегії «Україна – 2020», спрямовані на впровадження в Укра-

їні європейських стандартів життя та гідне місце України у світі. Для досягнення цієї мети автори стратегії виділяють декілька векторів руху, серед яких важливе місце посідає вектор відповідальності, який означає «забезпечення гарантій, що кожен громадянин <...> матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах. Територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нести будуть відповідальність за розвиток всієї країни» [1]. Дорожня карта за вектором відповідальності передбачає реалізацію чотирнадцяти реформ і програм, серед яких ми виокремимо ті, які відіграють важливу роль у міжсекторальній взаємодії на місцевому рівні. Це децентралізація та реформа державного управління; реформа регіональної політики; програма національної єдності та підтримки національних меншин; реформа у сфері захисту прав споживачів; реформа системи соціального захисту; програма здорового способу життя та довголіття; реформа освіти; програма розвитку для дітей та юнацтва. Цей перелік не можна вважати вичерпним, адже соціальна відповідальність на місцевому рівні не втрачає своєї комплексності. Але саме за цими напрямками місцеві організації мають певний досвід соціальної відповідальності, який є предметом аналізу цього дослідження.

Академічний дискурс акцентує увагу на тому, що суб'єктами соціальної відповідальності і, відповідно, міжсекторальної взаємодії є влада, бізнес, громадянське суспільство. В умовах браку державних коштів вирішити проблеми надання суспільних послуг у територіальних громадах, таких як транспортна інфраструктура, екологія, освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, можна, об'єднавши зусилля державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу та громадян на засадах соціальної відповідальності.

Міжнародною спільнотою напрацьовано і узагальнено такі засади, вони знайшли своє відображення в Міжнародному стандарті ISO 26000:2010 «Настанова із соціальної відповідальності», який було опубліковано 28 жовтня 2010 р. [11]. Він не призначений для сертифікації, а допомагає організаціям зробити свій внесок до стійкого розвитку. Ця настанова дає єдине розуміння соціальної відповідальності, в ній вказано сім основних аспектів КСВ: 1) організаційне управління; 2) права людини; 3) трудові практики; 4) довкілля; 5) сумлінні ділові практики; 6) проблеми, пов'язані зі спо-

живачами; 7) участь у житті спільнот та їх розвиток. Зазначається також, що соціальна відповідальність є динамічною і відображає еволюцію стурбованості соціальними й екологічними проблемами, тому в майбутньому можуть виникнути й інші аспекти.

У цьому сенсі доцільно розширити коло суб'єктів корпоративної соціальної відповідальності відповідно до сучасних українських реалій, які виводять на перший план такий аспект соціальної відповідальності, як участь у житті спільнот та їх розвиток. Більш-менш традиційною на міському рівні в Покровську Донецької області вважалася діяльність одного з найбільших вугільних підприємств України – Шахтоуправління «Покровське». Але війна викликала до життя нові форми і нових суб'єктів соціальної відповідальності, які у скрутний для України і Донеччини час зайняли активну соціально відповідальну позицію. Такими суб'єктами стали малий і середній бізнес у місті, а також Донецький національний технічний університет (ДонНТУ) та його структурний підрозділ – Індустріальний інститут, який у 2014 році прийняв до себе переміщений з окупованого Донецька ДонНТУ. Тому вважаємо, що аналіз практик соціальної відповідальності саме цих нових суб'єктів є корисним для поглиблення розуміння шляхів регіонального розвитку.

Якщо традиційно вважають, що основним суб'єктом цих процесів є певна бізнес-структура, то ми пропонуємо поширити це поняття на організації, основною метою діяльності яких не є отримання комерційного результату. На наш погляд, значну роль у продукуванні теоретичних концептуальних положень соціальної відповідальності перед суспільством та поширенні їх у вигляді конкретних практик мають відігравати університети.

Погодимось з позицією С. Квіта, який зазначає, що природа Університету передбачає академічну свободу, автономію, освіту, засновану на християнському світогляді, повагу до людської індивідуальності, національні цінності, соціальну та інтелектуальну елітарність [12]. Тому університет за самою своєю природою має продукувати сенси, формувати ціннісні ідентичності, бути осередком українськості, особливо якщо йдеться про університет, розташований на Сході України. У цьому ми вбачаємо соціальну відповідальність Університету.

Повертаючись до практичних форм реалізації такої соціальної відповідальності, розглянемо лише один із видів КСВ – корпо-

ративне волонтерство, яке здійснюється Індустріальним інститутом та ДонНТУ.

Для досягнення мети цього дослідження ми будемо розуміти під корпоративним волонтерством (КВ) будь-яку формально організовану університетом підтримку співробітників і студентів, які готові добровільно і безоплатно витратити час і навички для надання послуг місцевим спільнотам. Іншим важливим аспектом у висвітленні сутності КВ є те, що це дії адміністрації університету, спрямовані на заохочення і підтримку безоплатної діяльності співробітників і студентів для цілей місцевих громад.

Залежності від ступеня розвитку розрізняють такі рівні КВ, як 1) базовий; 2) стратегічний; 3) інтегрований. Початковий, базовий рівень передбачає, що співробітники університету та студенти самостійно беруть участь або є організаторами певних волонтерських заходів. Для цього етапу характерним є «приховане благодійництво». Стратегічний етап вирізняється координуванням волонтерської діяльності своїх співробітників, розробленням стратегії корпоративного волонтерства. Інтегрованого рівня корпорація (так у німецьких університетах називалася організація студентів) досягає, коли залучає до розроблення і реалізації волонтерських програм топ-менеджмент, розробляє методики оцінки та мотивації співробітників до волонтерства.

Якщо дивитися на досвід корпоративного волонтерства, який має Донецький національний технічний університет (і його відокремлений підрозділ Індустріальний інститут) у світлі Ідеї Університету, то слід визнати, що зазначені процеси активізувалися після переміщення університету з окупованого Донецька до Покровська (колишнього Красноармійська) у 2014 році. На той момент викладачі та студенти самі потребували допомоги, але вважаємо, що саме дух Університету, моральна сила цієї корпорації (*universitas magistrorum et scholarium*) спонукали до організації та поширення волонтерства. Той, хто опинився у складних життєвих обставинах, є більш чуйним до потреб громади та відгукується на прохання про допомогу. Крім того, до багатьох співробітників і студентів прийшло усвідомлення важливості ствердження української національної ідентичності та цінностей. Ці чинники зумовили форми корпоративного волонтерства університету. Серед основних активностей за останні два роки виокремимо такі:

1. Участь волонтерів ДонНТУ (студенти та викладачі історії) у громадському проекті

«Шахтарські історії зі сходу та заходу України».

Головна мета проекту – сприяння діалогу між шахтарськими містами через збір усних історій серед гірників та їхніх родин, привернення уваги до шахтарської праці загалом, показ спільності життя та традицій гірників із різних куточків України.

Волонтери збирали усні історії у шахтарських родинах Донеччини та Львівщини, на основі чого було знято документальний фільм.

2. Волонтери ДонНТУ та Індустріального інституту долучилися до створення відкритого простору «Залізник» – місця, де громадські активісти та мешканці міста можуть проводити різноманітні культурні заходи та зустрічі, майстер-класи та семінари.

Створювали його команда волонтерів проекту «Метамісто: Схід», а допомагали небайдужі місцеві мешканці, активісти, військові та студенти – волонтери університету.

3. Студенти ДонНТУ та Індустріального інституту були волонтерами на святкуванні Дня Європи в Покровську. Свято було організовано міською радою Покровська. Волонтери допомагали у його проведенні (організація квесту, фізична допомога).

4. Участь волонтерів ДонНТУ та Індустріального інституту (студенти, викладачі) в організації та проведенні Всеукраїнського фестивалю «3 країни в Україну» – це масштабна культурно-просвітницька подія, яка проходить у маленьких містечках східних областей нашої країни. Організатором виступила благодійна організація «Благодійний фонд «3 країни в Україну». Фестиваль містив 10 локацій, дві з них («Інтелектуальний узвар» та «Відкрита бібліотека») було організовано волонтерами Індустріального інституту, ще одну локацію «Модерна Україна» – волонтерами ДонНТУ. Розпочав її роботу науковий пікнік «В гостях у Хайзенберга» – серія яскравих хімічних експериментів, проведення майстер-класу зі створення комп'ютерних ігор.

5. Участь волонтерів Індустріального інституту у проведенні фестивалю Coolтурфест «Навесні». Його було організовано у межах проекту «Обличчя міст», який започаткувала Фондація соціальних інновацій «3 країни в Україну» за участю відомих українських письменників, поетів та музикантів.

6. Допомога волонтерів ДонНТУ на Східному освітньому форумі, організатором якого була Покровська міська рада.

7. Участь волонтерів ДонНТУ та Індустріального інституту у фестивалі інноваційної

освіти «Відкривай Україну», організатором якого була Покровська міська рада.

8. Участь волонтерів Індустріального інституту (викладачі) у проєкті Покровської Ліги ділових та професійних жінок «З конфліктного минулого до мирного сьогодення».

9. Волонтери ДонНТУ та Індустріального інституту (викладачі та студенти) організували концерти для особового складу та бійців на лікуванні у 66-му Львівському мобільному військовому шпиталі, що дислокується в Покровську.

Якщо Донецький національний технічний університет та Індустріальний інститут спрямовують свою соціальну відповідальність на участь у житті спільнот і їхній розвиток, то комерційні організації більше уваги приділяють внутрішній корпоративній соціальній відповідальності. У межах цього дослідження було розглянуто практики соціально відповідального ведення бізнесу компаніями, які спрямовують свою діяльність на аспекти, що визначено у Міжнародному стандарті ISO 26000:2010 «Настанова із соціальної відповідальності»: на споживачів; на персонал компанії; на довкілля [11]. Серед таких підприємств виділяється ТОВ «Агрозахист Донбас» – одна з провідних компаній із дистрибуції посівного матеріалу та засобів захисту рослин в Україні. Товариство належить до великих платників податків з 2010 року – це означає, що воно є одним із бюджетоутворюючих підприємств міста Покровська Донецької області.

Внутрішня політика соціальної відповідальності, яка спрямовується на персонал компанії, містить такі заходи, як оплата послуг мобільного зв'язку; оплата вартості палива; преміювання співробітників; виплата працівникам одноразової допомоги на оздоровлення; надання додаткових оплачуваних відпусток за сімейними обставинами (з нагоди одруження, народження дитини, поховання близьких родичів, у разі захворювання та тривалого лікування); надання одноразової грошової допомоги працівникам у зв'язку із сімейними обставинами тощо.

Ще один напрям політики соціальної відповідальності пов'язаний зі специфікою роботи зі шкідливими речовинами, споживачами продукції компанії та захистом довкілля. Так, керівники компанії «Агрозахист Донбас» розуміють, що ефективно використання дорогих препаратів захисту рослин неможливе без їх грамотного застосування. Для цього організуються систематичні

навчання агрономів, керівників господарств, де заняття проводять спеціалісти компаній-виробників, науково-дослідницьких інститутів, дослідних станцій. В арсеналі навчань – широкий обмін досвідом слухачів, дискусії та круглі столи. Навчання не обмежуються Донецькою областю: для обміну досвідом спеціалісти та керівники господарств, які співпрацюють з «Агрозахист Донбас», відвідують фермерські та дослідні господарства Канади, Німеччини, Чехії, США.

Також для своїх колег підприємство організовує регулярні туристичні поїздки, в тому числі й закордонні – це сприяє встановленню товариських відносин і таких взаємин, коли кожний цінує дотримання своїх зобов'язань та слів [13]. Якщо говорити про конкретні кроки за останні роки, то слід вказати на такі дії, як:

1) участь та проведення навчальних та науково-практичних заходів:

– міжнародна конференція з використання «Вітазіма» в Родчестері, США, 2012;

– конференція у міжнародному центрі рослинництва, м. Берлін, 2014 р.;

– звітна конференція про результати роботи, 2015 р.;

– контрольна поїздка до ПСП «Ватутіна», м. Кропивницький (Кіровоград), 2015 р.;

2) проведення заходів інформаційно-розважального характеру для партнерів, друзів, персоналу:

– День поля, с. Веселовське, 2015 р.;

– День поля, с. Городниця, 2015 р.;

– День поля, м. Рівне, 2015 р.;

3) проведення соціальних заходів, спрямованих на згуртування колективу та відпочинок:

– сходження на гору Говерла, туристична поїздка, 2014 р.;

– суботник у Чистий четвер, 2014 р.;

– фінансування дитячого садка «Дзвіночок», смт. Чабани, Київська обл., 2015 р.;

– річниця Конституції України, Шацькі озера, туристична поїздка, 2015 р. [14].

Ще одним підприємством, яке дотримується принципів соціальної відповідальності, є ТОВ «Альтаір Центр», яке комплексно вирішує питання забезпечення зв'язком, надаючи найбільш важливі для бізнесу та населення послуги: зв'язок, доступ до мережі Інтернет, IPTV-телебачення.

Щоб відповідати високим вимогам до якості і рівня обслуговування, впроваджуючи принципи соціальної відповідальності стосовно споживачів своїх послуг, компанія використовує тільки новітнє обладнання провідних

світових виробників (Cisco, D-Link, BDCOM, Sofitec, TP-Link, Mikrotik), яке обслуговує сертифікованими фахівцями, застосовує здебільшого волоконно-оптичні лінії як найбільш захищені і надійні. Таким чином, ТОВ «Альтаір Центр» реалізовує заходи з упровадження новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій серед широких верств населення та забезпечує право вільного доступу громадян до інформації, зокрема тієї, що розміщена у мережі Інтернет. За період свого існування ТОВ «Альтаір Центр» успішно створило низку подібних мереж у різних регіонах України.

Беручи до уваги велику соціальну вагу зазначених проєктів, керівництво компанії акцентує увагу на впровадженні мереж Інтернет у структурах життєзабезпечення міста Покровська: дільничних відділках охорони правопорядку, навчально-виховних закладах, державних комунальних підприємствах, закладах охорони здоров'я та ін.

Корпоративна соціальна відповідальність ТОВ «Альтаір Центр» не обмежується діяльністю, спрямованою на надання якісних соціально важливих послуг, які у стратегічній перспективі є чинником сталого регіонального зростання. Підприємство бере активну участь у житті Покровської громади. Керівництво компанії та її співробітники є патріотично налаштованими, вони долучаються до організації і проведення багатьох акцій, зокрема, патріотичних автопробігів на День Незалежності України, спортивних заходів на день міста, організують вивішування державних прапорів на вулицях міста тощо.

Висновки з цього дослідження. Таким чином, узагальнивши теоретичні підходи до поняття «соціальна відповідальність» та проаналізувавши таку практику корпоративної соціальної відповідальності Донецького національного технічного університету та Індустріального інституту міста Покровська, як корпоративне волонтерство, відзначимо, що основні форми їхньої волонтерської активності сьогодні є такими, які можна віднести до базового рівня. Перспективи розвитку корпо-

ративного волонтерства в університеті полягають у визначенні способів заохочення до волонтерської діяльності. З огляду на місію Університету з виховання незалежно мислячого та соціально відповідального інтелектуала доцільним вважаємо впровадження у навчальний процес тренінгів та практик корпоративного волонтерства. Подальша робота має вестися у напрямі організації власних волонтерських проєктів університету, розроблення стратегії соціальної відповідальності, більш чіткої координації дій волонтерів, які здійснюють свою діяльність від імені університету, з іншими волонтерськими організаціями, зокрема з місцевими.

Як впливає з проведеного аналізу, для комерційних організацій реалізація політики соціальної відповідальності надає низку конкурентних переваг, таких як:

- підвищення професіоналізму робітників і залучення найкращих фахівців;
- забезпечення суспільної репутації, поліпшення іміджу, зростання вартості нематеріальних активів;
- зростання довіри населення до діяльності компанії, її товарів та послуг;
- зниження підприємницького ризику завдяки збереженню соціальної стабільності в регіоні ведення бізнесу і в суспільстві загалом;
- стійкість розвитку компанії в довгостроковій перспективі;
- встановлення партнерських відносин між бізнесом, владою і громадськістю;
- підвищення інвестиційної привабливості, відповідності нормам і стандартам світової економічної спільноти та ін.

Перспективою подальших наукових досліджень стосовно корпоративної соціальної відповідальності може бути аналіз діяльності інших підприємств та організацій міста, регіону, а також рекомендації щодо міжсекторальної взаємодії місцевого самоврядування, бізнесу та громадянського суспільства задля забезпечення сталого регіонального розвитку постконфліктних територій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» / Схвалено Указом Президента України від 12.01.2015 року № 5/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
2. Колот А.М. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / А.М. Колот, О.А. Грішнова, О.Г. Брінцева, О.О. Герасименко, О.А. Даниленко; ред.: А.М. Колот; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.
3. Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян [Текст] : монографія : [у 2 т.] / за заг. ред. проф. Г. Г. Півняка ; Держ. вищ. навч. закл. «Нац. гірн. ун-т» [та ін.]. – Дніпропетровськ : НГУ, 2014.

4. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу [Текст] : монографія / [під заг. ред. М. П. Буковинської]. – Київ : Компринт, 2015. – 296 с.
5. Король Світлана Яківна. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку [Текст] : монографія / С.Я. Король ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 415 с.
6. Жогло В.І. Удосконалення нормативної бази національної стандартизації з питань систем управління соціальною відповідальністю організації : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.01.02 / В.І. Жогло; Одес. держ. акад. техн. регулювання та якості. – О., 2013. – 20 с.
7. Antosova M. Corporate social responsibility in small and medium enterprises in Slovakia = Корпоративна соціальна відповідальність малих і середніх підприємств Словаччини / M. Antosova, A. Csikosova // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 1. – С. 217–224.
8. Boryucki K. Spoleczna odpowiedzialnosc przedsiebiorstw na podstawie normy ISO 26000 Guidance on social responsibility = Соціальна відповідальність підприємств за стандартом ISO 26000 Керівництво з соціальної відповідальності / K. Boryucki // Статистика України. – 2016. – № 3. – С. 52–55.
9. Третяк Михайло Володимирович. Механізми державного регулювання соціальної відповідальності бізнесу [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Третяк Михайло Володимирович ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. – Харків, 2015. – 20 с.
10. Вебер М. Политика как призвание и профессия / Макс Вебер // Избранные произведения / сост., общ. ред. Ю.Н. Давыдова; пер. с нем. – Москва: Прогресс, 1990. –С. 689–706.
11. ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:26000:ed-1:v1:en>
12. С. Квіт. Призначення університету і клітка для тигра / Квіт С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/student/studying/articles/4.html>
13. На підйомі ТОВ «Агрозахист Донбас» [Текст] // Журнал «Зелені сторінки» фірми DuPont Ukraine. – 2008. – № 3. – С. 11.
14. ТОВ «Агрозахист Донбас»/ За даними компанії // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrozahist-donbas.com.ua>